

Галина Швецова-Водка

Документальні чи документні?

Останнім часом у науковому обігу бібліотеко-, архіво- та бібліографознавства активно використовуються різні словосполучення, похідні від терміна «документ». Приміром: документальна інформація; ... комунікація; ... система; ... пам'ять; ... спадщина та ін. Або: документальний потік; ... масив; ... фонд; документальні ресурси тощо. Часто цей терміноелемент заміняють терміноелементом «документний», не розрізняючи їх за значенням¹. Усе, що так чи інакше пов'язане з документом, може бути позначене прикметником «документальний» або «документний»; використання першого чи другого найчастіше залежить не від відтінків їх значень, а від звички, усталеної традиції.

Проте в науковій термінології не може бути неточностей. Кожний термін (слово чи словосполучення) мусить мати певну сталу форму. Тому дана стаття присвячується спробам установити відтінки значення між указаними терміноелементами і побудованими з їх застосуванням термінами, що складаються з кількох слів.

«Документальний» - це традиційний прикметник від слова «документ». У «Словнику української мови» подано такі відтінки його значення: який є документом; який ґрунтується на документах; властивий документам; такий, як у документах². Але всі вони побудовані тільки на одному зі значень поняття «документ»: «Діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь»³. З розвитком досліджень у галузі кібернетики, інформатики, документалістики та споріднених з ними дисциплін термін «документ» набуває ширшого значення: «Документалістика тлумачить документ у широкому плані: як інформацію, що зафіксована на матеріальному носії (письмовий текст, книга, журнал, перфокарта, перфострічка, магнітна плівка тощо) з метою передачі або дальшого використання її»⁴. Це значення поняття «документ» поглинає всі інші, які можна розглядати як поступове логічне звуження поняття⁵.

Оскільки слово «документ» має різні значення, то й похідний від нього прикметник теж багатозначний. Найрозраповсюдженіше значення терміноелемента «документальний» походить від розуміння документа як засобу відбиття певних подій, підтвердження дійсних фактів. Документ у

такому значенні - це свідоцтво, що підтверджує певний факт шляхом відбиття його у формі запису, переважно - письмового (може бути і у формі зображення - графічного чи фотографічного; звукозапису тощо). «Документальний» у цьому значенні - такий, що відтворює реальну дійсність, справжні події та факти, позбавлені художнього домислу. Наприклад: документальний фільм, документальна повість. Але таке значення специфічне, воно не відповідає усвідомленню документа як будь-якого матеріального об'єкта, призначеного для передачі інформації. В останньому розумінні будь-який фільм або писемний твір є документами і визначати їх окремий вид як «документальний» не має сенсу.

Якщо прикметник «документальний» походить від терміна «документ» у широкому смислі, він може означати будь-яку властивість об'єкта чи його атрибут, пов'язані з наявністю документа як його внутрішнього елемента чи зовнішньої системи, до якої належить об'єкт. Тобто «документальний (-а, -е)» може означати: властивий документу; пов'язаний з документом (-ами) своїм існуванням або формою виразу; той, що складається з документів. Подібне використання терміноелемента «документальний» здається більше придатним; воно може замінити терміноелемент «документний», бо слово «документальний» зручніше для вимови, ніж «документний» (тут збігається кілька приголосних, що для української мови незвично). Якби між цими словами не було розбіжностей, перевагу слід було б надати першому, що й можливо робити, коли ці терміноелементи вживаються як синонімічні. Проте інколи терміноелемент «документний» відбиває дещо інші значення, ніж «документальний». Тоді й слід використовувати перше слово.

Отже, терміноелемент «документальний» має означати:

1) Той, що має характер чи властивості документа (є документом або опосередкований документом). Наприклад: документальна комунікація - це комунікація (зв'язок), що здійснюється за допомогою документа; документальний канал документації - це документ як канал передачі інформації; документальна інформація - та, що передається за допомогою документа (на відміну від недокументальної, яка передається без допомоги документа, недокументальними каналами комунікації); документальне джерело інфор-

¹ Див., напр.: Бровкин А. Концепція Національної програми збереження документальних фондів України // Бібл. вісник. - 1995. - №3. - С. 9-11; Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. - К.: Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995. - 268 с.; Боряк Г. Інформаційна інфраструктура суспільства й ретроспективні документальні ресурси: (інтеграційні підходи та археограф. діяльність) // Бібл. вісник. - 1996. - №4. - С.3-8 та ін.

² Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. - К., 1971. - Т.2. Г-Ж. - С.356.

³ Там само.

⁴ Фельзер А.Б. Документалістика // Українська радянська енциклопедія. - У 12 т. 2-с вид. - К., 1979. - Т.3. - С. 428.

⁵ Див.: Швецова-Водка Г.М. Значення поняття «документ» у документально-інформаційних науках // Культура України: історія і сучасність: Респ. наук. теор. конф. 26-28 жовт. 1992 р.: Тези доп. / Харк. держ. ін-т культури. - Х., 1992. - С. 324-326.

мації - джерело інформації у вигляді документа; документальні дані - ті, що мають своїм джерелом документи, тобто вилучені з документів і под.

2) Той, що складається з документів. Наприклад: документальний потік - множина документів, що створюється (чи надходить до споживача інформації) у певний поточний проміжок часу; документальний масив - множина документів, нагромаджених у суспільстві протягом тривалого часу; документальний фонд - фонд, що складається з документів; так само: документальні ресурси, документальна пам'ять, документальна система, документальна спадщина тощо.

Терміноелемент «документний» також походить від найширшого значення поняття «документ», що й призводить до взаємозамінювання цих слів. Ніяких меж для застосування терміноелемента «документний» мовознавцями не встановлено. І все-таки існуюча практика слововживання, зокрема в архівознавстві та діловодстві, надає право затвердити такі значення терміноелемента «документний»:

1) Той, що міститься в документі; притаманний документу. Наприклад: документна інформація - та, що міститься в документі (-ах)⁶, на відміну від позадокументної інформації; документний формуляр - формуляр, що відбиває структуру документа, його внутрішню організацію; документні дані - ті, що містяться в документі (-ах) тощо. Інакше кажучи, коли йдеться про щось таке, що належить документу, можна вживати назву цього поняття з прикметником «документний». Наприклад: зміст документа - документний зміст, форма документа - документна форма (див. також наведені вище словосполучення).

2) Призначений для документів. Наприклад: документна класифікація - класифікація, що визначає однорідні групи документів; документна систематизація - розподіл документів за певною системою; документне сховище - сховище, призначене для зберігання документів і под.

До наведених значень терміноелементів слід додати й інші - «документографічний», «документований», «документаційний», які мають доволі визначене трактування.

Документографічний - це той (чи такий), що інформує про документи; наприклад: документографічна інформація - інформація про документи; документо-графічний опис - опис документа (-ів); документографічна система - система, що інформує про документи шляхом їх описування. Недоцільно послуговуватися в цих значеннях поняттям «документальна інформація», «документальний опис», «документальна система». Синонімом до «документографічної інформації» може бути «вторинно-документальна інформація», бо якщо вважати, що та інформація, яка міститься в документах, є первинною, то інформація про документи - вторинна. Відповідно документографічна система - це вторинно-документальна система. Поняття «первинності» та «вторинності» можуть бути лише відносними. Отже, інформація, що передається через документи (або «міститься в документах»), є первинною відносно до документографічної інформації, яка відбиває першу, і навпаки: документографічна інформація є вторинною, бо вона відображає документи з їх первинною інформацією.

Поняття «документографічна система» поки що не набуло загального визнання. У цьому значенні традиційно вдаються до терміна «документальна система». Сформовані уявлення про документальну систему свідчать, що вона складається з кількох підсистем, і система документів -

лише одна з них, а інші забезпечують відбір документів, їх описування, аналіз, систематизацію та пошук інформації, яка міститься в документах⁷. Інформаційно-пошукова система (ІПС), що забезпечує пошук документів (або відомостей про них), також зветься документальною ІПС, на відміну від фактографічної ІПС, яка забезпечує пошук певних даних, відомостей, фактів будь-якого змісту, тільки не про документи⁸.

З метою диференціації термінів вважаємо доцільним залишити такі значення згадуваних термінів: документальна система - це система, одним з головних елементів якої є документ (чи система документів); документографічна система (ІПС) - така, що дає інформацію про документи.

Терміноелемент «документований» походить від поняття «документування», що означає закріплення (фіксування) певної інформації в документі, тобто створення документа⁹. Документування певної діяльності - це відображення її в документах. Звідси «документований» слід розуміти як відображений у документі. Наприклад: документована інформація - інформація, відображена в документі. За змістом це поняття синонімічне до понять «документальна інформація» та «документна інформація», але кожне з них має певні відтінки.

У слова «документувати» є й інше значення - «обгрунтовувати документами»¹⁰, яке стосується лише згаданого вузького розуміння «документа».

Терміноелемент «документаційний» походить від слова «документація». Останнє має такі значення: 1) сукупність документів (наприклад: конструкторська документація); 2) діяльність, спрямована на створення, обробку, зберігання та організацію використання документів; 3) наука, що вивчає зазначену діяльність¹¹. Відповідно «документаційний» може означати: 1) той, що має відношення до сукупності документів (наприклад: документаційна система); 2) той, що має відношення до діяльності, спрямованої на створення, обробку, зберігання та організацію використання документів (наприклад: документаційне забезпечення управління);

3) той, що має відношення до наукових досліджень зазначеної діяльності (наприклад: документаційна наука; документаційні дослідження). Останнє значення «документації» має синонім: «документологія» (наука про документацію в другому значенні). Відповідно «документаційний» у третьому значенні має синонім: «документологічний».

За умови диференціювання значень наведених прикметників можна було б упорядкувати вживання терміноелементів «документальний» та «документний». Але згадаємо, що деякі терміни, побудовані із застосуванням цих терміноелементів, уже мають сталий характер, і навряд чи вдасться їх змінити.

І все ж таки доцільно вимогливіше ставитися до вживання того чи іншого терміна і прагнути до встановлення спільної термінології споріднених галузей знань.

⁷ Див., напр.: Гаазе-Рапопорт М.Г. Документальные системы и принципы их автоматизации // Документальные системы в управлении / Под ред. Г.Г.Воробьева и М.Г.Гаазе-Рапопорта. - М., 1973. - С.55-65.

⁸ Див., напр.: Словарь терминов по информатике на русском и английском языках / Г.С.Жданоца, Е.С.Колобородова, В.А.Полушкин, А.И.Черный. - М., 1971. - С.151.

⁹ Див., напр.: Діловодство й архівна справа: Терміни та визначення... - С.4.

¹⁰ Словник української мови... - Т.2 - С.356.

¹¹ Див., напр.: Фельзер А.Б. Документалистика; Рудельсон К.И. Современные документные классификации. - М., 1973. - С. 21-23.

⁶ Див.: Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення: ДСТУ 2732-94: Вид. офіц. / Держ. стандарт України. - К., 1994. - С.4.